

İklim Değişikliği ve Dağıtıcı Adalet¹

Mustafa DEMİRCİ

Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, İİBF
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
musdemirci2004@yahoo.co.uk

İklim Değişikliği ve Dağıtıcı Adalet

Özet

Etik açıdan küresel iklim değişikliği, birçok bilim insanı tarafından dünyanın karşı karşıya olduğu en büyük dağıtıcı adalet (tevzi-i adalet) sorunu olarak tanımlanmaktadır. Devletler, iklim müzakerelerinde “adalet” kavramını kendi siyasal konularına veya ulusal çıkarlarına göre yorumlamaktadır. Kyoto Protokolü ile ulaşılan yük dağılımı adalet açısından neredeyse hiçbir ülkeyi tatmin etmediği için iklim değişikliğinin fayda ve maliyetlerinin adil dağılımı, Kyoto sonrası iklim müzakerelerinin en önemli tartışma konularından birini oluşturmaktadır. Bu çalışmada küresel iklim değişikliğinin dağıtıcı adalet sorunu olarak analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Bu analiz, dağıtıcı adaletin üç boyutu üzerinde durmaktadır: Aralarında dağıtım yapılanlar (gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkeler, bugünkü nesiller, gelecek nesiller, bireyler, şirketler vs.), dağıtılanlar (atmosfer, emisyon hakları, gelecek nesillerin bugünkü nesillere emaneti, emisyon azaltım veya adaptasyon maliyeti vs.) ve dağıtım süreci (küresel iklim değişikliği rejiminde adil karar alma süreçleri vs.). Çalışmada Kyoto sonrası iklim müzakerelerinde dağıtıcı adalet ilkelerine dayalı bir anlaşmaya ulaşmanın son derece zor olduğu sonucuna varılmıştır. Zira farklı adalet ilkelerinin uygulanması taraflar için farklı sonuçlar doğurmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İklim Değişikliği, Dağıtıcı Adalet, İklim Adaleti, İklim Adaletsizliği, Yük Paylaşımı.

Climate Change and Distributive Justice

Abstract

Global climate change from the perspective of ethics is defined by many scholars as the biggest problem of distributive justice encountering the world. Governments construe the notion of justice in terms of their political positions or national interests in the climate negotiations. Because the burden sharing agreed in the Kyoto Protocol is unsatisfactory for almost every country in terms of justice, it seems that just distribution of costs and benefits of climate change is one of the most important matters of discussion in the post-Kyoto climate negotiations. This study aims to analyze climate change as a problem of distributive justice. The analysis focus on three dimensions of distributive justice; the recipients of distribution (developed countries, developing countries, present generations, future generations, companies, individuals etc.), the item of distribution (atmosphere, emission rights, trust of future generations to the present generation, costs of mitigation or adaptation), and the process of distribution (fair decision making processes in global climate change regime etc.). The study concludes that it is extremely difficult to reach an agreement based on principles of distributive justice in the post-Kyoto climate negotiations because application of different justice principles leads to different outcomes for the Parties.

Keywords: Climate Change, Distributive Justice, Climate Justice, Climate Injustice, Burden Sharing.

¹ Bu çalışma, TODAİE tarafından 25-26 Mayıs 2009 tarihinde Ankara’da düzenlenen Kamu Etiği Sempozyumu’na sunulan “Küresel İklim Değişikliği Yönetimi ve Dağıtıcı Adalet” başlıklı bildirin makaleye dönüştürülmüş biçimindedir.

1. Giriş

İklim değişikliği veya küresel ısınma gibi karmaşık bir sorunla (veya bir yığın sorunla) ilgili herhangi genel bir tartışmanın en azından aşağıdaki beş soruyla ilgili olduğunu akılda tutmak gerekir: (1) Gerçekten küresel ısınma diye bir şey var mı? (2) Eğer varsa, bunun sorumlusu insanlar mı? (3) Küresel ısınma varsa, bu, yeryüzünde yaşam için ne gibi sonuçlar doğuracaktır? (4) Eğer küresel ısınma insan kaynaklıysa ve kötü sonuçlar doğuracaksa, buna karşı ne yapılabilir, alternatif politikaların sosyal, siyasal ve ekonomik sonuçları nelerdir? (5) Küresel ısınmaya karşı koymak için dünya çapında kolektif eyleme ihtiyaç varsa ve bu da külfetli ise, bu külfetler nasıl dağıtılacaktır (Wesley ve Peterson, 1999: 167) ?

1992 yılında Rio'da Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin (BMİDÇS) ortaya çıkışından itibaren meydana gelen gelişmeler, dünyada ilk dört soruya verilen cevap bakımından şöyle ya da böyle bir konsensüsün oluştuğunu göstermektedir. İklim değişikliği bazı "spekülatif" unsurlar içeren "belirsiz bir risk" olmasına rağmen (Schneider, 2006: 607), Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) etrafında toplanan bilim insanları ve bu konuda iki önemli uluslararası sözleşmeye (BMİDÇS ve Kyoto Protokolü'ne) taraf olan ülkeler, böyle bir sorunun varlığına "kesin" olarak inanmıştır. İklim değişikliği konusunda birçok belirsizlik olmasına rağmen, bilimsel otorite kabul edilen IPCC, bu belirsizlikleri kamu politikası tartışmalarının dışında tutarak bilimsel konsensüsü korumayı başarmıştır (Hadjilambrinos, 1999: 524). IPCC'ye göre küresel ısınmanın varlığı kesindir ve nedeni, % 90 olasılıkla (ulaşılabilecek en yüksek bilimsel kesinlik düzeyi) atmosferde insan kaynaklı sera gazları birikiminin artmasıdır (IPCC, 2007: 10). İnsan kaynaklı sera gazlarının atmosferde artışı bu hızla devam ederse, bazı etkileri zaten şimdiden görülmekte olan iklim değişikliği, 21. yüzyılda buzulların erimesi, küçük ada devletlerinin yok olması, biyolojik çeşitliliğin kaybolması, kuraklık, sel, aşırı hava olaylarının yaygınlaşması, açlık, göç gibi bir sürü felakete yol açacaktır. Kısacası iklim değişikliği, sosyal, ekonomik, siyasal ve ekolojik birçok etkiyi içine alan "şemsiye bir kriz"e işaret etmektedir (Rosales, 2008: 1410). Bu bakımdan küresel ısınma bazı bilim insanları ve siyasetçiler tarafından dünyanın karşı karşıya olduğu (nükleer tehlike ve terörizmden dahi daha önemli) "en büyük tehdit" olarak kabul edilmektedir (Harris, 2003: 149). İklim değişikliğinin getireceği felaketlerden kaçınmak için, iklim değişikliğinin sebebine (emisyon azaltımı) ve sonucuna (adaptasyon) yönelik iklim politikaları geliştirilmiştir. Ayrıca, iklim değişikliğine yönelik mühendislik çözümleri akademik düzeyde tartışılmaktadır.

Günümüzde küresel iklim değişikliği yönetim sisteminin politika gündeminde sıra, yukarıda yöneltilen beşinci soruya verilecek cevabın tartışılmasına gelmiştir: Küresel iklim değişikliğinin getirdiği sorunlara karşı uygulanacak politikaların fayda ve külfetleri nasıl dağıtılacaktır? İklim değişikliğinin etkileri ve ona karşı alınacak emisyon azaltım ve adaptasyon tedbirlerinin maliyeti o kadar yüksektir ki hiçbir kişi, şirket veya devlet tek başına altından kalkamaz. Dolayısıyla, iklim değişikliğinin

getirdiği külfetlerin adalet ilkelerine uygun bir biçimde paylaşılması/bölüşülmesi/dağıtılması gerekmektedir. Başka bir etik bakış açısına göre ise iklim değişikliği bir külfet paylaşımı sorunu değil, kıt bir kaynağın (atmosferin atık gazları yutma kapasitesinin) dağıtımını sorunudur (Singer, 2006: 415).

İklim değişikliği diğer bir perspektiften bakıldığında, “uluslar ve nesiller arası adalet sorunu” olarak görülmektedir (Jagers ve Duus-Otterström, 2008: 576; Grubb, 1995: 464). Aslında iklim değişikliği politikası ile insanlık tarihinin en büyük dağıtıcı politikası oluşturulmaktadır (Meyer ve Roser, 2006: 223). Ne var ki, adalet ilkelerini alternatif iklim politikalarına uygulayarak üzerinde uzlaşma sağlanabilecek küresel bir çözüm bulmak son derece zor görünmektedir (Page, 2007a: 14). Zira adaletin ne olduğuna dair birçok ilke vardır. Her ilkenin uygulaması, bazı ülkelere avantaj sağlarken bazı ülkelere yük getirmektedir. Taraflar kendi çıkarlarına göre adaleti ve adaletin boyutlarını tanımlayarak, adalet kılıfı içinde kendi ulusal çıkarlarını savunmaktadır.

Bu çalışmanın amacı küresel iklim değişikliğini bir dağıtıcı adalet sorunu olarak analiz etmektir. Bu amaçla ilk önce iklim adaletsizliği sorunu ortaya konacak, sonra adaletin ne olduğu adaletin farklı boyutları ortaya konarak tartışılacaktır. Daha sonra ise, daha adil bir küresel iklim yönetim sistemi oluşturmada iklim değişikliği meselesinde neyin kimler arasında nasıl paylaşılması gerektiğine dair farklı tanımlamaların yol açtığı etik açmazlar ele alınacaktır.

2. İklim Adaletsizliği ve Kyoto Protokolü (KP)

Dünyanın adil bir yer olmadığı, genel kabul gören bir görüştür. Ne doğal kaynaklar ne de deprem gibi felaketler, yeryüzünde eşit biçimde dağıtılmamıştır (Ashton ve Wang, 2003: 19). İklim değişikliği veya küresel ısınma sorununun uluslararası ve ulusal gündemlerde yer bulmasıyla dünyadaki önemli adaletsizliklerden biri olan “iklim adaletsizliği”, daha görünür hale gelmiştir. Ülkelerin iklim değişikliği sorununun oluşumuna katkıları ve iklim değişikliğinin etkilerine maruz kalmaları bakımından dünyada büyük adaletsizlikler vardır. İklim değişikliğinin sebebi kabul edilen sera gazları (özellikle karbondioksit) emisyonunun atmosferde artışına en az veya hiç neden olmayan ülkeler, iklim değişikliğinin zararlı etkilerine karşı en kırılgan ülkelerdir. Buna karşın atmosferde karbondioksit emisyonu artışına en çok neden olan ülkeler ise, teknoloji ve mali kaynaklar bakımından iklim değişikliğinin etkilerine karşı uyum sağlamaya hazırlıklı bulunan gelişmiş ülkelerdir. İklim değişikliği, diğer ekonomik sosyal ve siyasal gelişmelerde olduğu gibi uluslararası ilişkilerde Güney-Kuzey dengesizliğini gözler önüne sermiştir (Muhovic-Dorsner, 2005: 238; Parks ve Roberts, 2006: 351). Kimi çevrecilere göre, lüks karbondioksit emisyonu üreterek refahını artıran gelişmiş ülkelerin bu davranışının sonucu ortaya çıkacak iklim değişikliğinin faturasını, az gelişmiş ülkeler ödeyecektir. Çünkü potansiyel iklim tehditleri, dünyada coğrafi açıdan eşit olarak dağılmamıştır. IPCC'ye göre en çok risk altında olan ülkeler, gelişmekte olan yoksul ülkelerdir. İklim değişikliğinin

bazı etkileri (buzulların erimesi, biyolojik çeşitliliğin azalması vb.) şimdiden görünmeye başlasa da, iklim değişikliğinin asıl etkilerine (iklim felaketlerine) bu sorunların oluşmasına hiç katkısı olmayan gelecek nesiller maruz kalacaktır. Bu sebeplerden dolayı küresel iklim değişikliği etik açıdan yaygın bir biçimde “nesiller arası ve ülkeler arası adalet” sorunu olarak tanımlanmaktadır (Grubb, 1995: 464; Harris, 2003: 151).

İklim değişikliğinin getirdiği maliyet ve faydaların adil paylaşımı açısından KP birçok çevreci tarafından yetersiz bulunmaktadır. Emisyon düzeyleri düşük ve tarihsel sorumlulukları yok diye gelişmekte olan ülkeler, KP’de karbondioksit emisyonunu azaltma bakımından yasal olarak bağlayıcı yükümlülük altına girmemiştir (Kulkarni, 2003: 262). Gelişmiş ülkeler arasında yapılan emisyon indirim dağıtımı ise adil değildir. Sorunun çözümüne yönelik olarak küresel iklim değişikliği yönetim sisteminde adaletli bir dağıtım geliştirilememiştir. Örneğin adalet açısından KP ile Avustralya’ya % 8 artış tanınırken, Japonya’nın % 6 indirim zorlanmasının makul bir açıklaması yoktur (Sachs, 2006). Amerika Birleşik Devletleri (ABD), gelişmekte olan ülkeleri yükümlülük altına sokmadığı için Kyoto’yu adaletsiz bulmuş ve Mart 2001’de KP’den çekilmiştir. Hâlbuki ortalama bir ABD vatandaşı, sekiz Çin ve yirmi Hindistan vatandaşı kadar karbondioksit atmosfere salmaktadır (Parks ve Roberts, 2006: 338). Bağlayıcı emisyon sınırlaması altına giren devlet sayısı IPCC’nin tavsiyelerine nazaran çok azdır. Zira IPCC’ye göre atmosferde sera gazları birikimini dengelemek için karbondioksit emisyonunda derhal % 50 - % 70 oranında indirim gitmek gerekir (Bachram, 2004: 2). Bu ölçüye göre son derece yetersiz olan KP’de emisyon azaltma dağıtımı, objektif ölçülere göre belirlenerek değil, müzakere sürecinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Dahası gelecek nesilleri koruma bakımından da KP, son derece yetersiz kalmıştır (Gardiner, 2004b: 24).

İklim değişikliğinin maliyeti tahminen çok yüksektir. Sera gazlarını azaltmanın veya küresel iklim değişikliğinin zararlı etkilerine uyum sağlamanın maliyetleri, genellikle yüksek olarak tahmin edilmektedir. Tahminlere göre küresel olarak karbondioksit emisyonunu dengelemek dünyanın gayri safi milli hasılasının 21. yüzyılın ilk yarısında % 1,5 - % 2,5’ine, ikinci yarısında ise % 3’üne mal olacaktır. Bu maliyetler devletten devlete değişmektedir (Hadjilambrinos, 1999: 522). Günümüzde dünyanın en güçlü devletlerinden biri olan ABD’nin KP’den çıkma gerekçelerinden biri, karbondioksit emisyonu azaltımının ülke ekonomisine vereceği büyük zarardır (Parks ve Roberts, 2006: 338). Karbondioksit emisyonunun sınırlandırılması, ABD vatandaşlarını iki şekilde etkileyebilir: Birincisi, karbondioksit emisyonuna sebebiyet veren enerji kullanımının sınırlandırılması, ekonomik büyümeyi ve dolayısıyla yaşam kalitesini aşağı çeker (çevre hakkı-kalkınma hakkı çatışması). İkincisi, emisyon sınırlaması gibi katı çevre standartları, ABD’nin rekabet üstünlüğünü azaltır (adalet- ekonomik verimlilik çatışması) (Wesley ve Peterson, 1999: 192). Emisyon azaltımı bedava (*free riding*) olsa idi, sorun çok kolay halledilebilirdi. Ne var ki, iklim değişikliği enerji kaynağı olarak büyük ölçüde fosil yakıtların kullanılmasına dayanan dünya ekonomisini daha önce hiç görülmedik bir sorunla karşı karşıya

bırakmaktadır. Ekonomik büyüme, atmosferde sera gazı yoğunluğu artışının yaklaşık % 65'inden sorumludur (Rosales, 2008: 1411). Ekonomi perspektifinden iklim değişikliğine karşı rasyonel politikalar belirlemek son derece zordur. Bu nedenle iklim değişikliğiyle ilgili sorunları halletmede iklim değişikliğini “ekonomik bir sorun”dan daha çok “etik bir mesele” olarak görmenin önemi büyüktür (Schneider, 2006: 635).

ABD pahalı ve adaletsiz diye Kyoto'dan çekiliyorsa, dünyanın geri kalanı ne yaparsa yapsın sorun çözülemeyecektir. Çok az fayda getirmesine rağmen büyük uygulama maliyetleri getiren Kyoto'nun yetersiz olduğu artık tüm taraflarca kabul edilmektedir (Page, 2007a: 11). KP, adil bir iklim değişikliği rejimi oluşturma yerine, ekonomik anlamda rasyonel iklim politikası üretmeye yönelmiştir. KP bir bakıma iklim değişikliğine yönelik piyasa temelli bir yönetim sistemidir. Bu sistemde ekonomik anlamda verimli emisyon yönetimi esas alınarak sosyal adalet ve ekolojik sürdürülebilirlik gibi değerlerin feda edildiği ileri sürülebilir. Dahası KP'nin uygulanması, sorunun çözümüne çok çok az katkı sağlamanın yanı sıra iklim adaletsizliğini artırıcı bir rol de oynayabilir (Byrne, 2005: 4; Byrne vd., 2002: 17).

Zaten en başarılı emisyon azaltım politikası bile gelecek nesiller için iklim değişikliğini engellemeye yetmeyecektir. Onun için emisyon azaltımının yanı sıra adaptasyon zorunludur (Paavola, 2008: 652). En büyük sorun Kyoto'nun ilk aşaması 2012'de bittikten sonra iklim değişikliğinin fayda (emisyon hakkı) ve maliyetlerinin (emisyon azaltım ve adaptasyon maliyetlerinin) adil paylaşımı konusunda uluslararası topluluğun ne yapacağıdır. Kyoto'nun mitigasyon politikası takviye mi edilecek? Eğer cevap evet ise, emisyon hakları (faydaları) veya sorumlulukları (yükümlülükleri) devletler ve nesiller arasında nasıl dağıtılacaktır? 2012 sonrası dönemde özellikle gelişmekte olan ülkeler, bağlayıcı yükümlülük altına girecek mi? Emisyon hakları özellikle Kyoto'dan daha ilkeli bir biçimde dağıtılacak mı? Kısacası, iklim değişikliği meselesinde adil dağıtımın ne olduğu acil cevaplandırılması gereken etik bir soru olarak insanlığın karşısında durmaktadır (Meyer ve Roser, 2006: 226). Aşağıda adalet kavramının çeşitli boyutları ortaya konduktan sonra iklim değişikliği meselesine tatbik edilecektir.

3. Adalet Kavramının Boyutları

Bugün insanlığa karşı en büyük tehdit olarak görülen iklim değişikliğine etik açıdan yaklaşma, meseleyi adalet teorisi açısından incelemeyi gerektirmektedir. Zira gelişmekte olan yeni bir uygulamalı etik alanı olan “iklim etiği”, iklim değişikliğini büyük ölçüde “nesiller arası ve devletlerarası adalet sorunu” olarak çerçevelemektedir.

Adalet, hakkaniyet, nesafet, eşitlik gibi kavramlar aslında birbirinden farklı olsalar da, çoğu zaman birbirinin yerine eşanlamlı olarak kullanılmaktadır. Adalet malların, hakların, görevlerin, faydaların, yüklerin, fırsatların ve mülkiyetin toplumda dağıtımını düzenleyen kurallar manzumesidir (Tucker, 2005). Adaletin dağıtıcı ada-

let (sosyal adalet, ekonomik adalet), cezalandırıcı adalet, onarıcı adalet, telafi edici adalet gibi türleri vardır. İklim değişikliği telafi edici adaletle, cezalandırıcı adaletle, küresel adaletle ve ekolojik adaletle (çevresel adalet) ilgili olsa da, literatürde daha çok dağıtıcı adalet (tevzi-i adalet) ile ilişkilendirilmektedir (Moore, 2008: 503). Dağıtıcı adalet, bir mal ya da değer toplumdaki paylaşıma katılan taraflar arasında eşitlik, ihtiyaç veya katkı gibi ilkeler ışığında hakkaniyetli dağıtımdır (Paavola, 2008: 650). Dağıtıcı adalet, kolektif fayda veya yükleri (yerel, ulusal veya küresel ölçekte) bir topluluğun üyeleri arasında tahsis etmede kullanılan genel standartlar olarak da tanımlanabilir (Pan, 2003: 1). Dağıtıcı adalet, toplumsal ilişkilerde girdilere, sonuçlara ve sürece uygulanabilir. Dağıtıcı adalet, zaman boyutunda hem geriye hem de ileriye dönük olarak değerlendirilebilir.

Dağıtıcı adalet konusunda temel sorunlardan biri, insanların dağıtıcı adaleti farklı farklı anlamasıdır. Bunun sebebi insanların ilişkilerde adaleti değerlendirirken farklı ölçütler kullanmasıdır. Örneğin dağıtıcı adalet sonuçlara uygulandığında kimileri sonuçların katkılarla orantılı olmasını (*equity*) isterken, kimileri katkıları dikkate almaksızın herkesin aynı düzeyde (eşit) sonuca sahip olmasını istemektedir (*equality*). Bazıları ise, dağıtımının ihtiyaçlarla orantılı olmasını talep etmektedir. Dağıtıcı adalet ilkeleri sadece bunlardan ibaret değildir. Yaygın adalet ve hakkaniyet görüşlerine örnek olarak aşağıdaki ölçütler gösterilebilir:

- (1) Bütün insanlar eşit yaratılmıştır.
- (2) Bir projeye ne kadar çok katkı yaparsan onun faydalarını elde etmeyi o kadar çok hak edersin (Amerikan Kapitalizmi).
- (3) Herkese ihtiyacına göre dağıtılmalıdır (Komünizm).
- (4) Kazanan hepsini alır.

Dağıtıcı adalette önemli olan birinin elde ettiği sonuçları başkalarıyla karşılaştırmasıdır (İzafi Mahrumiyet Teorisi – *Relative Deprivation Theory*). Ancak karşılaştırmada kullanılan ölçütlerin farklı farklı olması (eşitlik, ihtiyaç, ödeme gücü vb.), farklı adalet değerlendirmelerine yol açmaktadır. Dağıtıcı adalet ilkelerinin belli durum veya ilişkilere uygulanması sonucunda üç farklı netice ortaya çıkabilir: (1) Bazı insanlar, hak ettiğinden daha fazla alır (sömürenler), (2) Bazı insanlar, hak ettiğinden daha az alır (sömürülenler), (3) Bazı insanlar ise, adalete uygun muamele görür. İnsanlar, adil olduğuna inandıkları durumlarda veya ilişkilerde kendilerini huzurlu hisseder. Adaletsiz olduğuna inanılan durumlar veya ilişkiler ise insanlarda merhamet, suçluluk, utanma, kızgınlık, öfke, gücenme gibi duyguların belirmesine neden olabilir. Adaletsiz ilişkilere karşı insanlar, adaleti yeniden tesis etme mücadelesini verir veya ilişkiye terk ederek tepki gösterir (Hatfield ve Rapson, 2007).

İklim adaleti bağlamında adalet kavramının önemli bir boyutu da ekolojik adalettir. Ekolojik adalet, ulusal kökeni veya geliri ne olursa olsun hiç kimsenin adaletsiz yük taşımaya zorlanmamasını, çevre düzenlemelerinin uygulanması bakımından herkese hakkaniyetli davranılmasını gerektirir. Ekolojik adalet, çevre risklerinin ve

çevrenin faydalarının dağıtımında hakkaniyetin sağlanmasına önem verir. Çevre sorunları açısından adalet, esas olarak çevreyi kullanma alanının (*environmental space* veya *ecological space*) getirdiği faydaların adil paylaşımıdır. Ekolojik adalet, bugünkü ve gelecek nesilleri, insan dışı varlıkları ve ekosistem süreçlerini içine alır (Muhovic-Dorsner, 2005: 239).

Dağıtıcı adalet bir bakıma “kim, neyi, nasıl kazanmalı?” sorusuna verilen cevap olarak tanımlanabilir ki bu, ünlü siyaset bilimci Harold Laswell’in meşhur siyaset bilimi tanımıdır. Kamu politikası perspektifinden dağıtıcı adalet meselesine yaklaşıldığında dağıtımın üç boyutu büyük önem arz etmektedir (Stone, 2002: 39-53): (1) Alıcılar (kim bir şeyler elde ediyor?), (2) dağıtılan (dağıtılan ne?) ve (3) dağıtım süreci (dağıtım nasıl kararlaştırılmalı ve uygulanmalı?). Dağıtıcı adaletin bu boyutları neredeyse her kamu politikası alanında siyasal çekişme, çatışma veya mücadele konusudur. Çünkü alıcılara, dağıtılanlara ve dağıtım sürecine ilişkin ölçütlerin yeniden tanımlanması, her zaman farklı dağıtım sonuçları doğurur. Aralarında dağıtım yapılacak grup üyelerinin hangi özelliğine göre sınıflandırma veya farklılaştırma yapılacağı (yatay adalet, dikey adalet, katkıyla orantılı adalet, pozitif ayrımcılık vb), dağıtımın sonuçlarını etkiler. Gene aynı şekilde, dağıtılacak olan malın sınırlarını yeniden tanımlama ve malın taraflar açısından değeri dağıtımını etkiler. Aynı zamanda dağıtım sürecinin hakkaniyetli olması da önemlidir. Sonucu eşitliksizlik olan birçok durumda (spor karşılaşmaları, loto, seçim vb.) süreç adil olduğu müddetçe sonuca itiraz edilmez.

Dağıtıcı adalet açmazlarıyla dolu olan iklim değişikliği gibi bir kamu politikası alanında sorunu tam olarak ortaya koyabilmek için şu üç soruya açık cevaplar bulmak gerekir: (1) Alıcılar kimdir, alıcıları tanımlamanın farklı yolları nelerdir? (2) Dağıtılan nedir, dağıtılanı farklı tanımlamanın yolları nelerdir? (3) Dağıtımın belirlendiği sosyal süreçler nelerdir? Aşağıda bu sorulara yanıt aranarak küresel iklim değişikliğinin dağıtıcı adalet açısından arz ettiği etik açmazlar açıklığa kavuşturulmaya çalışılacaktır.

4. Dağıtıcı Adalet Sorunu Olarak İklim Değişikliğinin Analizi

İnsan kaynaklı iklim değişikliği, önemli adalet meselelerinin ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir. Küresel iklim değişikliği yönetim sisteminin temel hukuksal belgesi BMİDÇS (3. madde), iklim adaletini sağlama bakımından şu hükmü ihtiva etmektedir: “Taraflar, iklim sistemini, eşitlik temelinde ve ortak fakat farklı sorumluluklarına ve güçlerine uygun olarak, insanoğlunun günümüz ve gelecek kuşakların yararı için korumalıdır. Dolayısıyla, taraflardan gelişmiş ülkeler iklim değişikliği ve onun zararlı etkileri ile savaşımında öncülük etmelidir” (Arıkan, 2006: 10). Ne var ki, bu hükümden yola çıkarak iklim adaletini sağlamak, birçok soruna yol açmaktadır. İklim adaletini sağlamaya ilişkin etik sorunlar alıcılar (taraflar), dağıtılan (emisyon hakları veya emisyon azaltım sorumlulukları) ve dağıtım sürecine ilişkin “farklı-

laştırmaların” adalet ilkeleri ışığında nasıl yapılacağı ile ilgilidir. Bu sorunlardan bir kısmı aşağıda üç alt başlık altında tartışılmaktadır.

4.1. İklim Adaletinde Alıcıların (Tarafların) Tanımlanmasına İlişkin

Sorunlar

İklim değişikliği sorunu taraflar açısından yaklaşıldığında nesiller arası ve nesiller içi (devletlerarası) adalet sorunu olarak tanımlanmaktadır.

Nesiller Arası Adalet ve İklim Değişikliği: İklim değişikliği sorununda sebep ve sonuç ilişkileri zaman ve mekân açısından dağınıktır. Sorun, nesiller arası adalet meselesi olarak görüldüğü zaman temel ilgi alanı, iklim değişikliğinin getirdiği yüklerin ve faydaların bugünkü nesillerle gelecek nesiller arasında nasıl paylaşılacağıdır. Kimi çevrecilere göre bugünkü nesillerin karbondioksit emisyonunu artırarak, henüz dünyaya gelmemiş olan gelecek nesilleri oluşumunda hiç katkı yapmadıkları ciddi iklim felaketlerine maruz bırakması adil değildir, hatta ahlak dışıdır (Page, 1999: 54-55). Bugünkü nesillerin gelecek nesillere yaşanabilir bir çevre bırakma sorumluluğu vardır ve bu yönde harekete geçmelidir.

Nesiller arası adalet görüşüne karşı çıkanlar, belirsizlikleri, mütakabiliyetin olmasını (*non-reciprocity*) ve özdeşlik sorunu (*non-identity problem*) argümanını ileri sürmektedir. Mütakabiliyet (karşılıklık) temelli adalet anlayışına göre sadece başkalarının refahına katkıda bulunan bireyler dağıtımda adil pay sahibi olmayı hak etmiştir. Bu adalet anlayışında dağıtım, katkılara göre yapılmalıdır (Page, 2007b: 226-227). Bu açıdan kuşaklar arası adalet tasavvur edilemez. Çünkü farklı nesiller arasında doğrudan karşılıklı faydalı işlemler yoktur. Özdeşlik sorununa göre de, adalet meseleleri gelecek nesillerle ilişkili olarak düşünülemez. Gelecek nesiller, geçmişteki eylemlerle çıkarlarının ve haklarının ihlal edildiğini ileri süremez. Çünkü o geçmiş olaylar olmasaydı gelecek nesiller asla dünyaya gelemezdi. Özdeşlik sorunu henüz çözüme kavuşturulamamıştır (Grasso, 2008: 185).

Karşı argümanlara rağmen, iklim değişikliğiyle ilgilenen etik teoriler, gelecek nesiller için bugünkü nesillere sorumluluk yüklemektedir (Grasso, 2008: 186). Örneğin kuşaklar arası vekilharçlık (*intergenerational stewardship*) yaklaşımına göre gelecek nesiller için çevre kullanım alanının korunması gerekir. Her neslin adalet gereği kendinden sonra gelecek nesiller için iklim sistemini koruması ahlaki bir yükümlülüktür (Page, 2007b: 238). Bugünkü nesillerin iklim sistemini koruma yönünde ilk adımı atması, gelecek nesillerin yaşamını kolaylaştıracaktır (DeSombre, 2004: 41).

Bugünkü Kuşaklar ve İklim Değişikliği: İklim değişikliğinin fayda ve maliyetleri bugünkü nesillerin omzuna yüklenecekse, bunu kimler üstlenecektir? Küresel iklim değişikliği yönetim sistemi, sorumluluk öznisi olarak devletleri seçmiştir (Harris, 2008: 482; Jager ve Duus-Otterström, 2008: 579). Milyonlarca koordinasyonsuz bireysel eylem, kolektif olarak karbon kirliliği üretmiş ve bu da küresel iklim değişikliğine yol açmıştır. Fosil yakıt kullanımında bireylerin etkisi ihmal edilebilir oldu-

ğu için, birey geleneksel anlamda sorumlu tutulmamıştır. İklim değişikliği sorunuyla uğraşmak için koordinasyon sağlayıcı kurumlar ve uygulanabilir uluslararası sözleşmeler ön plana çıkmıştır (Moore, 2008: 514). Gerek iklim değişikliğinin karmaşıklığı gerekse bilimsel belirsizlikler, iklim değişikliğine neden olan sorumluyu bulmada zorluk yaratmaktadır. İklim değişikliğine milyonlarca insan neredeyse fark edilemez derecede küçük katkılar yapmıştır. Bugün insanlık şu durumla karşı karşıyadır: Küresel çevre tahrip edilmiştir ama bundan hiç kimse bireysel veya kolektif olarak sorumlu değildir (Jamieson, 1992: 149).

Bireylerin, şirketlerin ve diğer organizasyonların yerine iklim değişikliği meselesinde sadece devletlerin sorumlu tutulması, birçok açıdan eleştirilmiştir (Grasso, 2007: 229):

(1) Devletler muadil kabul edildiği için emisyonlar da muadil kabul edilmektedir. Halbuki aynı fiziksel etkiyi yaratmasına karşın emisyonlar, farklı sosyal niteliğe (lüks tüketim için yapılan emisyon, hayatta kalabilmek için yapılan emisyon gibi) sahiptir. Öte yandan tüm sera gazlarını aynı sepete koymak, yüksek karbondioksit emisyonu üreten ülkelerin işine gelmektedir.

(2) Devletlerin iç yapısının görece türdeş kabul edilmesi, ülkelerin içinde sınıflar arasında mevcut olan büyük farklılıkları gizlemektedir. Brezilya, Meksika, Hindistan veya Çin gibi gelişmekte olan ülkelere zengin gruplar sanayileşmiş ülkelerdeki benzerleri kadar enerji ve materyal kullanmaktadır. Eğer kirleten öder ilkesi devletlere değil küresel orta sınıfa uygulanırsa yoksul ülkelere birçok orta sınıf mensubu emisyon indirim kararlarını kabul etmek zorunda kalır.

(3) Sadece devletleri sorumlu tutma, uluslararası büyük şirketler gibi örgütlerin sorumluluğunu gözden uzak tutmaktadır. Oysaki bu şirketler, çoğu zaman emisyon artışından devletlerden daha fazla sorumludur. Dünyadaki 100 büyük ekonomiden 49'u devlet, 51'i ise şirkettir. Birçok şirket, devletlerden daha fazla emisyon üretmektedir.

(4) Küresel iklim adaleti, hem yoksul hem de zengin ülkelerde yaşayan zenginlerin atmosferdeki kirliliği sınırlandırmak için daha fazla sorumluluk almasını gerektirir. Gelişmiş ülkelerde yaşayan herkesi zengin, gelişmekte olan ülkelere yaşayan herkesi yoksul kabul edip bütün sorumluluğu sadece gelişmiş ülkelere yüklemek doğru değildir (Harris, 2008: 481).

Buna karşın BMİDÇS' de iklim değişikliği ile mücadelede gelişmiş ülkelerin aşağıdaki gerekçelerle öncülük etmesi beklenmektedir (Ott ve Sachs, 2000: 9):

(1) Geçmişte biriken karbondioksit emisyonunun büyük bölümünden sanayileşmiş ülkeler sorumludur. 1800'lerden itibaren birikmiş karbondioksit emisyonu artışının % 80'inden gelişmiş ülkeler sorumludur.

(2) 1996'da gelişmiş ülkeler küresel karbondioksit emisyonunun % 61,5'inden sorumludur. Gelişmekte olan ülkelerin emisyonunun 2020 yılından sonra gelişmiş ülkeleri aşacak olması, bu tabloyu değiştirmez.

(3) İklim değişikliğinin olumsuz etkileri gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında eşitsiz dağılacaktır. Soruna neden olanlar kazanan, soruna karışmadan kenarda duranlar ise kaybeden olacaktır.

(4) Gelişmiş ülkeler, iklim değişikliğine karşı koymada en azından mali ve teknik beceri bakımından daha fazla imkân ve kabiliyete sahiptir.

Kimileri ise iklim adaletini sağlamanın birinci derecede sorumluluğunu gelişmiş ülkelere vermenin etik değil, pragmatik bir karar olduğunu savunmaktadır. Soruna katkı argümanı ile geçmişte yapılan yanlışların sorumluluğunu, geçmiş iklim adaletsizliğinde hiç katkısı olmayan bugünkü grup ve kişilere yüklemek adil değildir (Grasso, 2008: 108). Kaldı ki geçmişte karbondioksit emisyonuna neden olan insanlar, bunun küresel ısınmaya neden olduğunu bilmiyordu. Dedelerinin iklim değişikliği sonucunu doğuracağını bilmeyerek yaptıkları tarihsel emisyonlardan bugünkü nesilleri sorumlu tutmak doğru değildir (Baer, 2002: 402). Kaldı ki, çağdaş hukuk anlayışına göre babalarının veya dedelerinin kasten işlediği suçlardan çocukları veya torunları sorumlu tutularak cezalandırılmaz. Bundan dolayı 2012 sonrası ikinci yükümlülük döneminde gelişmiş ülkeler gelişmekte olan ülkelerin de yükümlülük altına girmesini müzakere gündemine almıştır. Örneğin Avrupa Birliği (AB), 2012 sonrası için gelişmekte olan ülkelere emisyon artışını normal giden seyrine nazaran % 15 - % 30 oranında indirim talep etmektedir (Commission of the European Countries, 2009: 2). Tarihsel sorumluluk bir kenara bırakılarak gelişmekte olan ülkeler indirim yükümlülüğü altına sokulduğu zaman, "kirlenen öder" ilkesinin yerini "kirlenen öder" ilkesi almış olmaktadır.

İklim değişikliği sorunu karşısında devletler, Kuzey - Güney ülkeleri olarak iki eksenine ayrılmanın ötesinde, müzakerelerde çıkar birlikteliği esasına dayalı olarak gruplaşmaktadır. Farklı adalet ilkeleri, devletlerarasında farklı yük paylaşımına yol açmaktadır. Örneğin kirlenen öder ilkesine göre iklim değişikliği sorununu çözmesi gerekenler, karbondioksit emisyonunu artırarak sorunun ortaya çıkmasına neden olanlardır. Ödeme gücü ilkesine göre ise, sorumluluğun dağıtımında soruna neden olup olmamanın etik açıdan hiçbir önemi yoktur (Jagers ve Duus-Otterström, 2008: 581). Gelişmekte olan ülkeler kalkınma hakkını, gelişmiş ülkeler ekonomik verimlilik ilkesini öne çıkararak yükümlülükten kaçmak peşindedir. İklim değişikliğinde daha adil hak ve yükümlülük paylaşımı için sorumluluk öznesi olarak kabul edilen devletlerin kendi içlerinde ve kendi aralarındaki farkların sosyoekonomik göstergeleri ve bunların ölçümü bakımından daha belirgin tanımlar geliştirmeye ihtiyaç vardır.

4.2. İklim Adaletinde Dağıtılanın (Atmosfer) Tanımlanmasına İlişkin

Sorunlar

İklim değişikliği meselesinde aslında neyin dağıtımının yapıldığı konusunda görüş birliği yoktur. Farklı etik görüşler farklı şeylerin dağıtımı meselesi ile uğraşmaktadır. Asıl paylaşılması gereken şey atmosferdeki sera gazları birikiminin azaltılması yükümlülüğü olsa da farklı düşünceler, iklim değişikliğinde dağıtılana farklı değerler atfetmektedir. Aşağıda iklim değişikliği konusunda dağıtılana ilişkin farklı görüşlere birkaç örnek verilmiştir (Ott ve Sachs, 2000: 6-8):

(1) *Doğal Kaynak*: Geleneksel ekonomik perspektiften doğa, ekonomik değere dönüştürülmeyi bekleyen kaynaklar bütünüdür. Doğanın sunduğu hizmetler bedavadır ve potansiyel olarak sınırsızdır. Doğaya verilen zararlar birinin mülkiyetine zarar vermediği müddetçe sorun kabul edilmez. Faydacı perspektiften atmosfer bir yutaktır. Ancak KP ile bedava ve sınırsız bir doğal kaynak olarak değil, kıt bir kaynak olarak atmosferin kullanımının paylaşılmasına başlanmıştır. Bu açıdan iklim değişikliği kıt bir kaynağın (atmosferin atık gazları yutma kapasitesinin) paylaşımı sorunudur. Sosyalist açıdan iklim değişikliği politikası, doğayı tahrip eden kapitalizm ile mücadeledir (Kovel, 2008: 4).

(2) *Gelecek Nesillerin Emaneti*: Atmosfer, bugünkü nesillerin gelecek nesillere miras bırakması gereken bir çevre değeridir. Bu yaklaşım, insanlar arası adaletin zaman boyutunu gelecek nesillere kadar yayar. Bu yaklaşım, doğa ile insan arasındaki ilişkiyi değil, insanlar arası ilişkileri dengelemeyi amaçlar. İnsanlık, nesiller boyu ortaklıktır. İklim, gelecek nesillere koruyarak emanet etmemiz gereken insanlığın ortak mirasıdır. Bugünkü nesiller, atmosfer gibi küresel ortak malların (*global commons*) gelecek nesiller için emanetçiliğini yapmalıdır.

(3) *Kaçınılması Gereken Tehdit*: İklim değişikliği yaygın olarak insanlar için felaket getirecek bir tehdit/tehlike/risk olarak betimlenmektedir. Algılanan bu kırılma, harekete geçmek için etik kaygılar yaratmaktadır. Güvenlik ve hayatı sürdürme kaygısı, sera gazları emisyonunu sınırlandırmayı kamu yararı haline getirmektedir.

(4) *Doğayı Koruma*: Buraya kadar dile getirilen yaklaşımlar, bugünkü ve gelecek nesillerin refahını esas alan insan merkezli yaklaşımlardır. Oysaki çevreci başka bir yaklaşıma göre iklim değişikliği meselesinde paylaşılması gereken ekolojik bir sorundur, insan refahı sorunu değildir (Müler, 2002: 38). İnsan merkezli değerlerin ve ulusal çıkarların söylem hâkimiyeti kazanması, uluslararası rejim oluşturmada atmosferin metalaştırılmasına neden olmuştur. KP ile atmosfer parcellenerek alınıp satılan bir mal haline dönüştürülmüştür (Glover, 1999: 501-502). Oysa insan dışı varlıklar da haklara sahiptir. Birçok canlılığın gelişmesi için gerekli bir unsur olan iklim sistemini korumak için biyosferin dengesini bozacak zararlı davranışlardan kaçınmak gerekir. Sorun, insanların atmosferde çevre kullanım alanının kritik eşikini aşmasıdır.

(5) *Tanrının Hediyesi*: İklim değişikliği sorununa din adamları da büyük ilgi duymaktadır. Dinsel açıdan iklim Allah'ın insanlara hediyesi olarak görülmektedir. İklimi korumak için iki büyük sosyal kurum olan din ve bilim işbirliği halindedir (Echlin, 2008: 715).

İklim değişikliği meselesinde dağıtılacak şeyi tanımlama ve dağıtımda esas alınacak adalet ölçütünü (veya ölçütlerini) belirleme, yük paylaşımı veya kaynak paylaşımı açısından son derece önemlidir. Esasında temel sorun, sera gazları emisyon artışını sınırlamak sorumluluğunu dağıtmak olsa da, pratikte Kyoto ile yapılmaya çalışılan karbondioksit emisyon haklarını paylaşmaktır. Hakkın veya sorumluluğun paylaşılmasında taraflar farklı tavır takılmaktadır: Her devlet emisyon hakkını yükseltmek istemekte, emisyon indirim sorumluluğu üstlenmekten kaçınmaktadır. Tüm sera gazlarının indirime tabi tutulması ile sadece karbondioksitin indirime tabi tutulması ülkelerin yükümlülükleri açısından muazzam farklılıklar doğurmaktadır. Öte yandan, sorumlulukları bir yana bırakarak sadece haklar üzerinden paylaşım yapmanın sorunun çözümüne yapacağı katkı şüphelidir.

Hayward'a (2007: 432) göre emisyon hakkı diye temel bir hak olamaz, çünkü kirletme hakkı diye bir insan hakkı olamaz. Tam tersine, insanların kirlilikten uzak temiz bir çevrede yaşaması bir insan hakkıdır. Ona göre paylaşılması gereken emisyon hakları değil, emisyon üretiminden elde edilen faydalardır. Bachram (2004: 5) ise emisyon hakkının ticarileştirilmesinin karbon sömürgeciliği diye yeni bir sömürgecilik türüne yol açtığını ileri sürmektedir.

Berk ve den Elzen'e göre (2001: 467) küresel iklim değişikliği yönetim sisteminde üç farklı alanda adalet ilkeleri geliştirilebilir:

(1) Tahsise dayalı ölçüt: Emisyon haklarının veya emisyon azaltım yüklerinin dağıtımına ilişkin farklı adalet ölçütleri belirlenebilir.

(2) Sonuca dayalı ölçüt: Yükümlülüklerin doğurduğu sonuçların özellikle ekonomik sonuçların değerlendirilmesi için farklı adalet ölçütleri tanımlanabilir.

(3) Sürece dayalı ölçüt: Emisyon külfetlerinin dağıtımında varılacak anlaşma sürecinde uygulanacak farklı adalet ölçütleri tespit edilebilir.

Her karar alanında farklı adalet tanımına göre potansiyel kazananlar ve kaybedenler olacaktır (Ashton ve Wang: 2003: 6). Emisyon bölüşümüne uygulanabilecek çok sayıda adalet ilkesi vardır. Farklı adalet tanımlarına birkaç örnek aşağıda gösterilmiştir:

(1) Eşitlikçilik (*Egalitarianism*): İnsanlar atmosferi kullanmada eşit haklara sahiptir.

(2) Egemenlik: Mevcut sera gazı emisyonu üretim oranları statüko hakları yaratır.

(3) Yatay adalet: Ekonomik durumu birbirine benzeyen aktörler, benzer emisyon azaltma yükümlülüğüne sahip olmalıdır.

(4) Dikey adalet: Ödeme gücü ne kadar yüksek ise hareket etme kapasitesi o kadar yüksektir. Dolayısıyla emisyon azaltmada gelişmiş ülkeler öncülük etmelidir.

(5) Kirleten öder: Emisyon azaltımında yükümlülüklerin dağıtımı, sorunun oluşumuna yapılan katkı ile orantılı olmalıdır.

(6) İhtiyaç: Minimum düzeyde temel ihtiyaçları karşılayacak miktarın üzerinde kirletme permilerinde eşit hak tanınmalıdır (Berk ve den Elzen, 2001: 468).

Bode (2004: 301), emisyon haklarının veya azaltım yüklerinin tahsisinde adalet ölçütlerinin kullanımında karşılaşılan sorunlara şu şekilde dikkat çekmektedir: Bir defa adaletli tahsis için tarafların esas alacağı adalet ilkeleri farklı farklıdır. Bu ilkelerin hepsi, birçok durumda birbirine eşit derecede haklı gösterilebilir. İklim değişikliği gibi farklı fikirlerin olduğu bir kamu politikası alanında, hangi adalet ilkesinin veya ölçütünün tercih edileceğini etik açıdan kimse dayatamaz. Bu gibi durumlarda taraflar arasında bir uzlaşma çözümü geliştirmek gerekir. İkinci sorun, ilkeyi uygulayacak referansa (nüfus gibi) ilişkindir. Belli bir dağıtım formülü ile bir adalet ölçütü arasında bire bir ilişki yoktur. Bir formül, birden fazla adalet ölçütü tarafından desteklenebilir. Bir ölçüt, birden fazla formül tarafından desteklenebilir. Kısacası emisyon tahsisinde hangi adalet ilkesi, ölçütü veya formülünün kullanılacağı iklim müzakerelerinde ulaşılabilecek uzlaşmaya bağlı olacaktır.

4.3. Küresel İklim Politikası Oluşum (Müzakere) Sürecine İlişkin Sorunlar

Farklı adalet ilkeleri (eşitlik, yatay adalet, dikey adalet, kirleten öder, ihtiyaç vs.) tarafları kendi çıkarına göre farklı yönlerde sevk etmektedir. Adaletin bütün boyutlarını karşılayacak objektif bir yol henüz bulunamamıştır. Farklı tercihlerin karşı bedellerini (*trade-offs*) hesaplamanın da objektif bir yolu yoktur. Adil bir iklim sözleşmesi nihayetinde siyasal yargı meselesidir. Rekabet eden adalet taleplerini dengelemek siyasetin görevidir. Bu açıdan uluslararası bir sözleşmeye ulaşıncaya kadar geçen süreçte adalet ilkelerine uyum büyük bir öneme sahiptir. İklim müzakerelerine katılım sürecinde eşit söz hakkı, şeffaflık, karşılıklı saygı ve tarafsızlık gibi hakkaniyet ölçülerine riayet edilmelidir. İklim değişikliği gibi ciddi bir meselede kararların olupbittiye getirilerek alınmaması gerekir (Ashton ve Wang, 2003: 11-12).

Bu açıdan iklim müzakere sürecinde önemli sorunlar yaşanmaktadır. Gelişmiş ülkeler çok sayıda donanımlı uzmanla müzakere sürecine katılırken, bazı az gelişmiş ülkeler konuyla hiç ilgisi olmayan tek bir temsilci gönderebilmektedir. İklim değişikliği sorunu karşısında ülkeler gruplaşmaktadır. Hiçbir taraf bir son dakika golü yemek istememektedir. Uluslararası politika kararlarına adaletin etki yaptığını gösteren çok az kanıt vardır. Uluslararası karar alma sürecinde tüm taraflar kendi ulusal çıkarları perspektifinden konulara yaklaşmaktadır. Bu da doğal olarak küresel düzeyde ortak politika oluşturmayı güçleştirmektedir (Park ve Roberts, 2006: 340). Uluslararası iklim müzakerelerini saran güvensizlik ortamı, iklim konusunda işbirliği yapmanın önünde muazzam bir engel oluşturmaktadır (Roberts ve Parks,

2007: 40). Uluslararası müzakere sürecinin adil yürütülebilmesi için zenginlik ve gücün devletlerarasında adil dağıtımı, bir ön koşul olarak ortaya çıkmaktadır (Grasso, 2007: 228).

5. Post-Kyoto İklim Adaletini Sağlamaya Yönelik Öneriler

İklim değişikliği meselesinde paylaşılması gereken bir çok şey (tarihsel sorumluluk, yük paylaşımı, adaptasyon kapasitesinin dağılımı vs.) varken iklim müzakerelerinde paylaşım karbon emisyon haklarının nasıl dağıtılacağı üzerine odaklanmıştır (Adger, 2001: 923). Halbuki paylaşılması gereken emisyon hakkı değil, emisyon indirim yükümlülüğüdür (Rose ve Stevens, 1998: 229). KP ile yeni bir mal yaratılmıştır: Belli bir zaman zarfında belli miktarda sera gazı emisyonu üretme hakkı. İlk emisyon tahsisatı, Ek B ülkeler arasında (dededen kalma (*grandfathering*) kuralına göre) tarihi emisyon düzeyleri esas alınarak yapılmıştır. Çin ve Hindistan gibi ülkeler statükoyu veri kabul ederek tahsis yapılmasını adil bulmamıştır. Kaynakların adil tahsisini yaparken sanayileşmiş ülkeler öncelik istemiştir (ilk sahiplenen alır (*first in time, first in right*) kuralı). Bu taksim, gelişmekte olan ülkeler açısından hakkaniyetli değildir. İhtiyaç, katkı, kapasite gibi orantısız ölçütler dikkate alındığında günümüzde ortalama kişi başına küresel emisyon düzeyi ülkeler arasında anormal derecede farklıdır. Gelişmiş ülkeler küresel ortalama kişi başına emisyon düzeyinin üstünde iken, gelişmekte olan ülkeler altındadır (Starkey, 2008: 53). Kyoto sonrası emisyon haklarının dağıtımına ilişkin adalet ilkelerini gözetemeyen veya gözetmeyen birçok formül gündeme gelmiştir. Aşağıda bunlara birkaç örnek verilmiştir.

Kısma ve Yakınsama: Kısma ve yakınsama (*Contraction and Convergence*) yaklaşımı kişi başına emisyon hakkının adil dağıtımını savunan (eşitlikçi adalet ilkesi) ve akademik alanda en yaygın kabul gören önerilerden biridir. Bu yaklaşıma göre ilk önce karbondioksit emisyonu azaltım hedefinin (*cap*) uluslararası düzeyde belirlenmesi gerekir (kısma). Daha sonra emisyon tahsisi, bütün insanların eşitliği temelinde yapılmalıdır. Çünkü atmosfer küresel ortak maldır. Tüm tarafların iklim rejimine katılması gerekir. Zamanla emisyon tahsisleri kişi başına eşit düzeye gelecektir (yakınsama).

Bu yaklaşım birçok açıdan eleştiriye uğramıştır. Diğer kamu mallarının erişiminde eşitlik yok iken, emisyon hakkının eşit paylaşılmasının sağlam bir dayanağı yoktur. Farklı ısınma ihtiyacı olan soğuk ve sıcak bölgelerde yaşayan insanlara aynı emisyon hakkı vermek adil mi? Kırsal alanda yaşayan ve dolayısıyla seyahat ihtiyacı olan insanla şehir merkezinde yaşayan insanlara aynı emisyon hakkı vermek doğru mu? İhtiyaçlardaki farklılıklara göre daha az veya daha fazla hak tanınmalı mı (Berk ve den Elzen, 2001: 469)?

Brezilya Önerisi-Tarihsel Sorumluluklar: 1997 yılında Brezilya tarafından öne atılan öneride emisyon azaltım sorumluluğunun ülkelerin tarihsel sorumluluğu (sorunun oluşumuna katkı) esasına göre dağıtılması öngörülmektedir. Kümülatif emisyona katkılarına göre ülkelerin sorumluluğu olmalıdır. Burada en büyük yük, sanayileş-

miş ülkelere yüklenmektedir (kirleten öder ilkesi). Bu öneride paylaşılan, bir kirlilik kontrolü sorunu olarak görülmektedir. Kısmi ve yakınsama yaklaşımında ise paylaşım, bir kaynak sorunu olarak ele alınmaktadır (Berj ve den Elzen, 2001: 475; Sachs, 2006).

Adil Çevre Kullanım Alanı: Ekolojik adalet yaklaşımı ise paylaşımında çevre kullanım alanını esas almaktadır. Bu ilkeye göre dünyadaki her insanın atmosfer gibi doğal kaynakları kullanmak için aynı haklara sahip olması gerekir. Gelişmiş ülkeler dünyada üretilmesi gereken sürdürülebilir emisyon düzeyinin üstünde seyrederken, gelişmekte olan ülkeler sürdürülebilir düzeyin altında kalmaktadır. Çevre alanını aşırı kullananların (sömürülenlerin) bunu hakları sömürülenlere ödemesi gerekir. Dolayısıyla çevre kullanım alanını aşırı kullanan gelişmiş ülkelerin çevre kullanım alanını yeterince kullanmayan gelişmekte olan ülkelere ekolojik borcu vardır. Bu borç ödenmeli, yoksullukla mücadele ve karbonsuz kalkınma gibi amaçlar için kullanılmalıdır (Rocholl, 2001).

İklim müzakerelerinde tarafların kendi çıkarlarını savunmak için farklı adalet anlayışlarını kullanması meseleyi çıkmaza sokmaktadır. En son Aralık 2012’de Doha’da toplanan Taraflar Konferansı (COP 18) küresel iklim yönetim sisteminin çıkmazlarını bu açıdan gözler önüne sermektedir (Doha Taraflar Konferansı’nın değerlendirmesi için bkz. Mazlum, 2013a, 2013b).

6. Sonuç ve Değerlendirme

Temelde etik bir sorun olarak tanımladığı iklim değişikliğinin Gardiner (2004a: 555; 2006: 397) küresel düzeyde harekete geçmeyi zorlaştıran “tam bir ahlaki fırtına” yarattığını ileri sürmektedir. İklim değişikliği ile ilgili adalet kaygıları hala giderilmeyi beklemektedir (Pandey, 2004: 272). Adaletin farklı boyutlarına ilişkin her bir tanımlama fayda, maliyet, hak ve yükümlülüklerin nesiller arasında, devletler arasında ve devletlerin içinde dağıtılmasında farklı sonuçlara yol açmaktadır. Küresel iklim değişikliği müzakerelerinin temelini oluşturacak üzerinde görüş birliğine varılan ortak tanımlar oluşturularak fayda ve maliyetleri adil dağıtmak mevcut uluslararası ilişkilerin karşılıklı güç dengesine dayandığı da düşünülürse son derece zor görünmektedir. Her halükarda kazananlar ve kaybedenler olacaktır.

İklim değişikliği meselesinde bilimsel belirsizliklerin yanı sıra adalet kaygılarının giderilmemesi, sorunlara karşı küresel düzeyde kolektif eylem geliştirmenin önünde önemli engellerden biri olarak durmaktadır. İklim değişikliği post-Kyoto iklim müzakerelerinde “temelde bir adaletsizlik sorunu olarak” (Roberts ve Parks, 2007: 23) çözüm beklemektedir. Paterson’a göre, (2001: 125) başarılı küresel iklim değişikliği politikaları geliştirmenin temelinde adalet ve eşitlik kavramları olmalıdır. Ne var ki, “emisyonları kim ne kadar ve ne zaman azaltacak?”, “adaptasyon maliyetini kim ne kadar ne zaman ödeyecek?” gibi sorulara adaletli bir çözüm bularak KP sonrası iklim adaletsizliğini ortadan kaldırmak son derece zor görünmektedir. Zira zengin ülkelere kaynak transferini içeren yük dağıtımı veya

emisyon tahsisi ne kadar adil olursa olsun fark etmez uygulanabilir değildir (Müller, 2001: 282). Örneğin ABD'ye göre uygun iklim değişikliği politikası ile iklim adaleti meselesini birbirinden ayrı tutmak gerekir. Dağıtıcı ve düzeltici adalet gereği ABD'ye zorla özel sera gazı azaltma yükümlülüğü kabul ettirmek haklı değildir (Posner ve Sunstein, 2007). Bu da açıkça şunu göstermektedir: İklim müzakerelerinde adalet retorik olarak yer almaktadır. Taraflar adalet kavramını kendi argümanlarını ve çıkarlarını desteklemek için kullanmaktadır.

Kaynaklar

Adger, W. N. (2001), "Scales of Governance and Environmental Justice for Adaptation and Mitigation of Climate Change", *Journal of International Development*, 13(7), 921-931.

Arıkan, Y. (2006), *Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Kyoto Protokolü Metinler ve Temel Bilgiler*, Bölgesel Çevre Merkezi REC-Türkiye, http://iklim.cob.gov.tr/iklim/Files/REC_unfccc.pdf, (Erişim: 08.02.2013).

Ashton, J. and X. Wang (2003), "Equity and Climate Change", *Beyond Kyoto: Advancing the International Effort against Climate Change*, Pew Center on Global Climate Change, http://www.researchsalons.crcresearch.org/files-crcresearch/File/301_1074798164.pdf, (Erişim: 08.02.2013).

Bachram, H. (2004), "Climate Fraud and Carbon Colonialism: The New Trade in Greenhouse Gases", *Capitalism Nature Socialism*, 15(4), 1-16.

Baer, P. (2002), "Equity, Greenhouse Gas Emissions, and Global Common Resources", Ed. S. H. Schneider, A. Rosencranz, and J. Niles, *Climate Change Policy: A Survey*, Washington D.C.: Island Press, 393-408.

Berk, M. M. and M. G. J. den Elzen (2001), "Options for Differentiation of Future Commitments in Climate Policy: How to Realise Timely Participation to Meet Stringent Climate Goals?", *Climate Policy*, 1(4), 465-480.

Bode, S. (2004), "Equal Emissions Per Capita Over Time – A Proposal to Combine Responsibility and Equity of Rights for Post-2012 GHG Emission Entitlement Allocation", *European Environment*, 14(5), 300-316.

Byrne, J. (2005), "Ellul and the Weather", *Bulletin of Science, Technology and Society*, 25(1), 4-16.

Byrne, J., C. Martinez, and L. Glover (2002), "A Brief in Environmental Justice", Ed. John Byrne, Cecilia Martinez and Leigh Glover, *Environmental Justice: Discourses in International Political Economy, Volume 8 Energy and Environmental Policy Series*. New Brunswick, NJ and London: Transaction Publishers, 3-17.

Commission of the European Communities (2009), *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions towards a Comprehensive Climate Change Agreement in Copenhagen*, Brussels, 28.01.2009, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0039:FIN:EN:PDF>, (Erişim: 08.02.2013).

DeSombre, E. R. (2004), "Response to the Global Warming Tragedy Global Warming: More Common than Tragic", *Ethics and International Affairs*, 18(1), 41-46.

- Echlin, E. P. (2008), "Climate Change Theology", *New Blackfriars*, 89(1024), 715-729.
- Gardiner, S. M. (2004a), "Ethics and Global Climate Change", *Ethics*, 114(3), 555-600.
- Gardiner, S. M. (2004b), "The Global Warming Tragedy and the Dangerous Illusion of the Kyoto Protocol", *Ethics and Environmental Affairs*, 18(1), 23-39.
- Gardiner, S. M. (2006), "A Perfect Moral Storm: Climate Change, International Ethics and the Problem of Moral Corruption", *Environmental Values*, 15(3), 397-413.
- Glover, L. (1999), "Atmosphere for Sale: Inventing Commercial Climate Change", *Bulletin of Science, Technology and Society*, 19(6), 501-510.
- Grasso, M. (2007), "A Normative Ethical Framework in Climate Change", *Climatic Change*, 81(3-4), 223-246.
- Grasso, M. (2008), "Edward A. Page, Climate Change, Justice and Future Generations", *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*, 8(2), 183-186.
- Grubb, M. (1995), "Seeking Fair Weather: Ethics and the International Debate on Climate Change", *International Affairs*, 71(3), 463-496.
- Hadjilambros, C. (1999), "For Richer or for Poorer? The Role of Science, Politics, and Ethics in the Global Climate Change Policy Debate", *Bulletin of Science, Technology and Society*, 19(6), 521-531.
- Harris, P. G. (2003), "Fairness, Responsibility, and Climate Change", *Ethics and International Affairs*, 17(1), 149-156.
- Harris, P. G. (2008), "Climate Change and Global Citizenship", *Law and Policy*, 30(4), 481-501.
- Hatfield, E. and R. L. Rapson (2007), "Equity Theory", Ed. Roy F. Baumeister and Kathleen D. Vohs, *Encyclopedia of Social Psychology*, Los Angeles and London: Sage Publications, 307-309.
- Hayward, T. (2007), "Human Rights vs Emission Rights: Climate Justice and the Equitable Distribution of Ecological Space", *Ethics and International Affairs*, 21(4), 431-450.
- IPCC (2007), *Summary for Policymakers in Climate Change 2007: The Physical Science Basis*. Ed. Solomon, S., D. Qin, M. Manning, Z. Chen, M. Marquis, K.B. Averyt, M. Tignor and H.L. Miller, Contribution of Working Group I to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, Cambridge and New York: Cambridge University Press.

- Jagers, S. C. and G. Duus-Otterström (2008), "Dual Climate Change Responsibility: On Moral Divergences between Mitigation and Adaptation", *Environmental Politics*, 17(4), 576-591.
- Jamieson, D. (1992), "Ethics, Public Policy, and Global Warming", *Science, Technology and Human Values*, 17(2), 139-153.
- Kovel, J. (2008), "Ecosocialism, Global Justice, and Climate Change", *Capitalism Nature Socialism*, 19(2), 4-14.
- Kulkarni, J. S. (2003), "A Southern Critique of the Globalist Assumptions about Technology Transfer in Climate Change Treaty Negotiations", *Bulletin of Science, Technology and Society*, 23(4), 256-264.
- Mazlum, S. C. (2013a) "Küresel İklim Politikasında Yeni Döneme Açılan Kapı: Doha Geçidi", *Ekoîq Dergisi*, Şubat 2013, 92-96.
- Mazlum, S. C. (2013b) "Doha Geçidi Nereye Açılıyor?", *Ecoîq Dergisi*, Mart 2013, 82-85.
- Meyer, L. H. and D. Roser (2006), "Distributive Justice and Climate Change", *Analyse & Kritik*, 28(2), 223-249.
- Moore, M. (2008), "Global Justice, Climate Change and Miller's Theory of Responsibility", *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 11(4), 501-517.
- Muhovic-Dorsner, K. (2005), "Evaluating European Climate Change Policy: An Ecological Justice Approach", *Bulletin of Science, Technology and Society*, 25(3), 238-246.
- Müller, B. (2001) "Varieties of Distributive Justice in Climate Change", *Climatic Change*, 48(2-3), 273-288.
- Ott, H. E. and W. Sachs (2000), "Ethical Aspects of Emissions Trading", Contribution to the World Council of Churches Consultation on "Equity and Emission Trading- Ethical and Theological Dimensions", Saskatoon, Canada May 9-14, 2000, http://wupperinst.org/uploads/tx_wupperinst/WP110.pdf, (Erişim: 08.02.2013).
- Paavola, J. (2008), "Science and Social Justice in the Governance of Adaptation to Climate Change", *Environmental Politics*, 17(4), 644-659.
- Page, E. (1999), "International Justice and Climate Change", *Political Studies*, 47(1), 53-66.
- Page, E. (2007a), "Equity and the Kyoto Protocol", *Politics*, 27(1) 8-15.
- Page, E. A. (2007b), "Fairness on the Day after Tomorrow: Justice, Reciprocity and Global Climate Change", *Political Studies*, 55(1), 225-242.

- Pan, J. (2003), "Emissions Rights and Their Transferability Equity Concerns over Climate Change Mitigation", *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*, 3(1), 1-16.
- Pandey, D. N. (2004), "Equity in Climate Change Treaty", *Current Science*, 86(2), 272-281.
- Parks, B. C. and J. T. Roberts (2006), "Globalization, Vulnerability to Climate Change, and Perceived Injustice", *Society and Natural Resources*, 19(4), 337-355.
- Paterson, M. (2001), "Principles of Justice in the Context of Global Climate Change", Ed. U. Luterbacher and D. F. Sprinz, *International Relations and Global Climate Change*, Cambridge: MIT Press.
- Posner, E. and C. R. Sunstein (2007), "Climate Change Justice", Chicago John M. Olin Law and Economics Working Paper no.354, <http://www.law.uchicago.edu/files/files/354.pdf>, (Erişim: 09.02.2013).
- Roberts, J. T. and B. C. Parks (2007), *A Climate of Injustice Global Inequality, North-South Politics and Climate Policy*, Cambridge, Massachusetts, and London: The MIT Press.
- Rocholl, M. (2001), "From Environmental Space to Ecological Debt -a European Perspective", Speech delivered at the Conference 'Globalisation, Ecological Debt, Climate Change and Sustainability', Republic of Benin, November 27-30 2001, <http://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=conference%20'globalisation%2C%20ecological%20debt%2C%20climate%20change%20and%20sustainability'%2C%20republic%20of%20benin%2C%20november%2027-30%202001&source=web&cd=1&ved=0CDkQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.rca.de.org%2Fcomisiones%2Fdecol%2Fmrocholl2.doc&ei=PClaUfC3IITsgaZwYA4&usg=AFQjCNHNabRNFg1PHuyMqkugFnou-LQ4rQ>, (Erişim: 12.02.2013).
- Rosales, J. (2008), "Economic Growth, Climate Change, Biodiversity Loss: Distributive Justice for the Global North and South", *Conservation Biology*, 22(6), 1409-1417.
- Rose, A. and B. Stevens (1998), "A Dynamic Analysis of Fairness in Global Warming Policy: Kyoto, Buenos Aires and Beyond", *Journal of Applied Economics*, 1(2), 329-362.
- Sachs, W. (2006) *Climate Change and Human Rights*, http://wupperinst.org/uploads/tx_wupperinst/Climate_Change_Human_Rights.pdf, (Erişim: 08.02.2013).
- Schneider, S. H. (2006), "Climate Change: Do We Know Enough for Policy Action?", *Science and Engineering Ethics*, 12(4), 607-636.
- Singer, P. (2006), "Ethics and Climate Change: A Commentary on MacCracken, Toman and Gardiner", *Environmental Values*, 15(3), 415-22.

Starkey, R. (2008), Allocating Emissions Rights: Are Equal Shares, Fair Shares?", Tyndall Centre for Climate Change Research, Working Paper 118, http://www.tyndall.ac.uk/publications/working_papers/twp118.pdf, (Erişim: 08.02.2013).

Stone, D. (2002), Policy Paradox The Art of Political Decision Making, New York and London: W.W. Norton&Company.

Tucker, A. (2005), "Justice", Ed. Rodney P. Carlisle, Encyclopedia of Politics the Left and the Right Volume 2: The Right, Thousand Oaks and London: Sage Publications, 720-724.

Wesley, E. and F. Peterson (1999), "The Ethics of Burden Sharing in the Global Greenhouse", Journal of Agricultural and Environmental Ethics, 11(3), 167-196.

